

Rob Tielman

Humanisme als zelfbeschikking

Levensherinneringen van een homohumanist

Humanistisch Erfgoed 21

HUMANISTISCH HISTORISCH CENTRUM

PAPIEREN TIJGER

Inhoud

Woord vooraf <i>Bert Gasenbeek</i>	7
Inleiding	9
HOOFDSTUK 1 Mijn jeugd in Hilversum	13
HOOFDSTUK 2 Studietijd in Nijmegen	31
HOOFDSTUK 3 Utrecht: bestuurder in de dop	41
HOOFDSTUK 4 Strijd voor homogelijkberechtiging	59
HOOFDSTUK 5 Humanisme wereldwijd	95
HOOFDSTUK 6 Humanisme, wetenschap, politiek en onderwijs	125
HOOFDSTUK 7 Friesland: land van belofte	175
Literatuurlijst	187
Register	193

Inleiding

Dit boek is geen biografie. Die kan door iemand anders geschreven worden als daar ooit behoefte aan is, in aanvulling op het boek van Bert Gasenbeek (1953) en Floris van den Berg (1973) over mij (Gasenbeek 2010). In dit boek beschrijf ik mijn belangrijkste levensherinneringen. Dat doe ik deels persoonlijk, maar vooral maatschappelijk. Voor een socioloog als ik ben, ligt dat laatste voor de hand. Waarom vind ik dit belangrijk? Mijn hele leven heb ik grote belangstelling gehad voor geschiedenis. Wat is er in het verleden gebeurd en wat kunnen we daar voor de toekomst van leren? Anders dan in het buitenland zijn er in Nederland weinig humanisten en homo's die hun persoonlijke geschiedenis beschreven hebben (Tielman 2015). Een recente uitzondering is Coos Huijsen (1939): *Homo politicus: de eerste parlementariër ter wereld die uit de kast kwam* (Huijsen 2016). Dat gebrek aan levensherinneringen vergroot de kans, dat fouten uit het verleden herhaald worden. Ik wilde dat helpen voorkomen door dit boek te schrijven.

Mijn proefschrift, *Homoseksualiteit in Nederland* (Tielman 1982), ging over de homo/lesbische emancipatiegeschiedenis. Die was tot dan toe nog niet uitvoerig beschreven. Mijn oratie, *Humanistische sociologie, een paradox als paradigma* (Tielman 1987), ging over een schijnbare tegenstelling als uitgangspunt. Aan de ene kant is sociologie een wetenschap. Aan de andere kant is humanisme een levensovertuiging. Dat zijn twee gebieden die elkaar maar gedeeltelijk overlappen. Het raakvlak is op een wetenschappelijke manier naar humanisme kijken en op een humanistische manier naar wetenschap. Ook dat tracht ik in dit boek te doen.

Er wordt al tijden veel onzin verkocht over zowel humanisme als homoseksualiteit. Met dit boek wil ik die onzin weerleggen, door aan de hand van mijn eigen leven te laten zien dat de werkelijkheid soms anders in elkaar zit dan velen denken. Zo vind ik het belangrijkste kenmerk van het humanisme niet de bestrijding van de godsdienst, maar de verdediging van het mensenrecht op zelfbeschikking. En is homoseksualiteit niet een ziekelijke afwijking, maar een biologische variant zoals linkshandigheid, roodharigheid, muzikaliteit, taal- en rekenvaardigheid en creativiteit.

Humanisme

In mijn Socrateslezing, *Humanisme onder kritiek* (Tielman 1990), beschrijf en weerleg ik de belangrijkste punten van humanismekritiek. In die lezing stelde ik ondermeer, dat het Nederlands de uitdrukking 'van god los' kent om aan te geven, dat iets of iemand niet deugt. Mijn leven toont aan, dat het wel degelijk mogelijk is om zonder godsdienst menswaardig te leven.

Voor het humanisme is het niet van belang of goden bestaan. Wel dat mensen vrij en verantwoordelijk zijn om zelf zin en vorm te geven aan het eigen bestaan, zonder zich daarbij te verschuilen achter god(en) en zonder het zelfbeschikkingsrecht van anderen aan te tasten.

Volgens humanisten is ons bestaan niet bij voorbaat zinvol of zinloos, maar kunnen we er wel zin aan geven. Evenmin is de mens van nature goed of slecht, maar kunnen we wel zelf en samen met anderen een menswaardiger bestaan opbouwen.

Absolute vrijheid bestaat niet en pogingen daartoe verworden snel tot het recht van de sterkste en de onvrijheid van de zwakkeren. Humanistische vrijheid is niet de afwezigheid van regels, maar de aanwezigheid van zodanige regels, dat ieders zelfbeschikkingsrecht wordt gewaarborgd. Humanistische gelijkheid is niet gelijkvormigheid, maar bovenal gelijkwaardigheid in veelvormigheid. Humanistische solidariteit wordt niet van boven af opgelegd, maar vindt de grondslag in het welbegrepen eigenbelang, dat wij allen hebben bij het elkaar niet in de steek laten. Niet het humanisme is schuldig aan de mentaliteit van ‘ikke, ikke en de rest kan stikken’, maar die denkrichtingen die het eigen zielenheil boven alles stellen, ten koste van andersdenkenden.

Dit zelfbeschikkingsdenken is niet imperialistisch, zoals (vaak godsdienstige) tegenstanders beweren. Het zijn juist deze tegenstanders, die trachten andersdenkenden hun wil op te leggen door zich te beroepen op hogere machten om zich te rechtvaardigen. Vooral ongodsdienstigen, vrouwen en homoseksuelen zijn daarvan al eeuwen slachtoffers.

Homoseksualiteit

Dat brengt mij op de tweede hoofdlijn uit dit boek. Zowel humanisten als homoseksuelen worden bedreigd in hun mensenrecht op zelfbeschikking. Kijk maar naar de doodstraf op ongodsdienstigheid en op homoseksualiteit in veel islamitische landen. Zogenaamd heilige teksten worden nogal willekeurig toegepast. Vooral ten nadele van andersdenkenden.

Humanisten zouden nog wat kunnen leren van de wereldwijde successen van homo/lesbische emancipatiebewegingen. Zelforganisatie en het werken met sleutelfiguren en bondgenoten verklaren veel van de toegenomen homo/lesbische gelijkberechtiging, zoals de openstelling van het burgerlijk huwelijk. Deze homo/lesbische minderheden hebben veel kunnen bereiken door uit de kast te komen, waartoe ze veroordeeld waren door onverdraagzame, meestal godsdienstige, meerderheden. Anders dan godsdienstigen ons trachten wijs te maken, neemt het geloof in god(en) in Nederland af. Helaas zijn de meeste ongodsdienstigen nog niet levensbeschouwelijk ‘uit de kast gekomen’. Daardoor laten zij de beeldvorming,

net als vroeger bij homoseksualiteit het geval was, over aan hun tegenstanders.

Democratie is niet de dictatuur van de meerderheid, maar een rechtsorde die vooral het zelfbeschikkingsrecht van individuen en zelfgekozen minderheden respecteert. Ook op dit punt is homoseksualiteit een toetssteen (Tielman 2008), in dit geval voor een werkelijk democratische rechtsorde. In dit boek beschrijf ik mijn eigen ervaringen met de strijd voor het toenemend vermogen om zelf zin en vorm te geven aan het eigen bestaan, ofwel emancipatie, van homoseksuelen en humanisten. Die verworven vrijheid, gelijkheid en solidariteit zijn niet voor eeuwig vastgelegd. Zij vragen een voortdurende bereidheid om zich daarvoor in te zetten, juist in tijden waarin die verworvenheden weer bedreigd worden. Wie de eigen geschiedenis niet kent, loopt het risico dat de fouten uit het verleden herhaald worden. Ik hoop dat het lezen van dit boek tot de benodigde weerbaarheid zal leiden!

HOOFDSTUK 4

Strijd voor homogelijkberechtiging

In het tweede gedeelte van dit boek staat mijn maatschappelijk leven in het middelpunt. Maar ik kan er niet om heen om ook enige aandacht te besteden aan mijn persoonlijk leven. Al was het alleen maar, omdat het persoonlijke mijn maatschappelijke leven beïnvloed heeft, en omgekeerd.

Een keerpunt in mijn leven (en dus ook in dit boek) is de ontmoeting met mijn levenspartner Herman Beks op 11 maart 1972 in de Utrechtse wijk Overvecht waar ik toen woonde. Tegen mijn gewoonte in had ik gereageerd op een contactadvertentie ('Zettertje') in *Vrij Nederland*. Er stond niet meer in dan dat een 25-jarige student een vriend zocht in Groningen of Utrecht. En een zin die mijn aandacht trok: 'Bij voorkeur iemand die eerst *Vrij Nederland* leest en dan pas de Zettertjes'. Dat sprak mij om een aantal redenen aan. In de eerste plaats, omdat het verwees naar een gemeenschappelijke politiek/maatschappelijke achtergrond. In de tweede plaats werd die achtergrond belangrijker gevonden dan het amechtig zoeken naar een vriend dat veel van die contactadvertenties kenmerkte. Het straalde een noordelijke nuchterheid uit die gunstig afstak vergeleken met mijn vorige jaloerse vriend in het zuiden. Ik stuurde een kaartje terug met alleen maar de zin: 'Bel of schrijf eens', en mijn adresgegevens. Eerdere reacties op contactadvertenties van mij hadden ellenlange liefdesverklaringen opgeleverd die mij tegenstonden. Iemand die verliefd werd op een ander zonder hem te kennen zei meer over de wanhoop van de zoeker dan over de persoon die hij zocht.

Het mocht een wonder heten dat ik thuis was toen Herman belde, want ik was meer weg dan thuis in die tijd. Hij had een aangename stem en al snel bleek dat we beiden actief waren geweest in de plaatselijke studentenwerkgroepen homoseksualiteit, hij in Groningen en ik in Utrecht, en in de plaatselijke studentenbewegingen. Het kostte enige moeite om tot een afspraak te komen, want mijn agenda was overvol. Hij was bereid om naar Utrecht te komen op zaterdagavond 11 maart 1972 om acht uur.

Herman Beks en Rob in Groningen, 1972.

Die dag was ik druk bezig met het in elkaar zetten van het COC-ledenblad *Sek*. Dat liep uit en ik moest nog een redacteur naar huis brengen elders in Utrecht. Ik reed snel langs mijn huis in Overvecht en plakte een berichtje op de brievenbus dat ik wat later kwam. Dat had Herman gezien en hij wist dus dat ik onderweg was. Ik was nog niet thuis of hij stond voor de deur.

Het klikte meteen. We hadden urenlang een gesprek, waaruit bleek dat we heel veel gemeenschappelijk hadden. Maar ook dat we elkaar goed aanvulden: hij was goed in dingen waar ik slecht in was en omgekeerd. We pasten wonderwel goed bij elkaar. Ook seksueel. We hadden beiden net een mislukte relatie achter de rug en we waren beiden op zoek naar een open relatie. Ik viel op oudere mannen en hij op jongere, zodat we weinig kans liepen om op dat punt jaloers te worden. We wilden wel een vetorecht op vriendjes, maar daar hebben we in de praktijk weinig gebruik van gemaakt. Achteraf gezien hebben we beiden ons leven te danken aan het feit dat we vanaf het begin veilig met elkaar vreeën. Dat hadden we gemeen met de meeste Nederlandse homo's die niet beantwoorden aan het gangbare vooroordeel dat homo's voorkeur geven aan anale seks (Sandfort 1998). In de Amerikaanse homobeweging bestond in die jaren de ideologie dat '*real gays*' zowel neukten als geneukt wilden worden. Dat heeft in belangrijke mate de verspreiding van hiv bevorderd, omdat geneukt worden een grote kans op besmetting geeft. Een besmetting die dan weer werd doorgegeven door anderen te neuken, enzovoorts. Wij hebben in de jaren tachtig en negentig veel vrienden door aids verloren, maar niemand met wie wij seksueel contact hadden.

We gingen vrijwel meteen samenwonen, omdat Herman zomer 1972 een baan kreeg aan de Utrechtse hbo-lerarenopleiding. Omdat we beiden de flat in Overvecht als een noodoplossing zagen, gingen we snel op zoek naar een huis. Het liefst een oud huis met een tuin. Dat was in Utrecht nauwelijks te vinden of veel te duur. We vonden in 1973 dankzij Benno Prem-sela een zwaar verwaarloosd rijksmonument uit 1600 in Vianen. Dat werd gerestaureerd en kwam in het monumentenjaar 1975 klaar. Het huis had een tuinhuis op de stadsmuur. Daarin konden we goed de beoogde pleegzonen onderbrengen.

Het idee om pleegouders te worden, begon als een toets om na te gaan of vriendenparen werden geweigerd door de pleegzorg. Dat bleek niet het geval. Wij hadden er voor gekozen om jongens van 16 jaar en ouder op te vangen, die door hun ouders werden verstoten, omdat zij homo waren. Daar bestond toen weinig opvang voor. Het was een noodopvang van enkele maanden, die verlengd kon worden als het wederzijds beviel. In totaal hebben we in ruim twintig jaar een kleine twintig jongens voor kortere of langere duur opgevangen.

Toen wij elkaar leerden kennen, vroeg Herman of ik bereid was om naar zijn *heitelân Fryslân* te verhuizen tegen de tijd dat wij met pensioen zouden gaan. Ik had een positief beeld van Friesland en stemde ermee in. Achteraf gezien, had ik veel eerder uit de Randstad weg moeten gaan, met zijn toenemende drukte en vervuiling. Maar dat was lastig, omdat wij beiden door ons werk in Utrecht aan de universiteit en de hogeschool moeilijk weg konden.

Onverwacht kwam de verhuizing naar Friesland in een stroomversnelling, omdat mijn gezondheid in 1999 plotseling achteruit ging. Ik kon aanvankelijk niet geloven dat ik hiv had. Sinds het begin van de aids-epidemie begin jaren tachtig had ik veilig gevreeën en de incubatietijd van zes jaar was dus al lang voorbij. Begin 1999 kreeg ik bronchitis en omdat ik colleges moest geven, vroeg ik de huisarts om antibiotica. Dat had ik nog nooit eerder gehad, omdat ik een ijzersterke gezondheid had. Ik bleek uiterst allergisch te zijn voor de antibiotica die ik kreeg: ik werd er wekenlang blind van wegens verechting van mijn hoornvlies. Mijn hele huid liet los als een slang die zijn huid verving. Ik kreeg daar middelen tegen, waarop ik ook allergisch reageerde. Mijn verpleegkundige moeder kwam met de redding: heel veel karnemelk drinken. Dat hielp na verloop van tijd. Maar ik viel steeds meer af. Ik dacht eerst aan tbc, omdat ik daar als klein kind door mijn vader mee in aanraking was geweest. Maar het bleek toch hiv te zijn. Als enig mogelijke verklaring zag ik een besmetting door mijn mond vóór 1982, toen wij nog geen weet hadden van hiv en aids. Een orale hiv-besmetting kan alleen als je bloedend tandvlees hebt. Dat had ik mijn leven lang door het verkeerde advies om vooral stevig mijn tanden te poetsen. Een orale hiv-besmetting kan dankzij het speeksel een verzwakt virus opleveren, dat kennelijk dankzij mijn ijzersterke gezondheid ingekapseld is geraakt. Door mijn allergische reactie op antibiotica is het virus alsnog weten te ontsnappen. Mijn redding is geweest dat in 2000 doeltreffende medicijnen voorhanden waren (waar ik goed op reageerde), die er in de jaren tachtig nog niet waren. Voor Herman en mij was deze verzwakte gezondheid een reden om vervroegd naar Friesland te verhuizen. Waarover meer in hoofdstuk zeven. Patiënten met hiv zijn vanwege de vereiste deskundigheid aangewezen op academische ziekenhuizen. Na mijn verhuizing naar Friesland had het voor de hand gelegen om het dichterbij gelegen UMC-Groningen te gaan bezoeken. De internisten prof. dr. J.C.C. Borleffs (1952) en dr. J.J. Oosterheert (1976) van het UMC-Utrecht hebben mij al die jaren zo uitstekend begeleid, dat ik wat deze zorg betreft naar Utrecht ben blijven gaan.

Mijn hele leven heb ik mij nooit als openlijke homo echt bedreigd gevoeld. Ik ben twee keer bedreigd. De eerste keer was in de jaren zeventig in het

Poolse Poznan. In een park dat kennelijk een ontmoetingsplaats voor homo's was, wilde de politie mij oppakken tijdens een razzia. Iedereen was in paniek weggehouden. Ik was rustig blijven zitten, omdat de politie mij als Nederlander niets kon maken. Ik kon een brief laten zien, waaruit bleek dat ik als wetenschapper de gast was van de *Polska Akademia Nauk*, de Poolse Academie van Wetenschappen. Toen werd ik 'voor mijn eigen veiligheid' door de politie het park uit geleid. Niet de lokale homo's, maar de Poolse politie had ik als een bedreiging ervaren.

De tweede keer was in de jaren negentig in Brussel. Samen met een body-buildende vriend verliet ik een aldaar bekende homos sauna, toen wij in de verlaten straat bedreigend in het Frans werden uitgescholden door een groepje jongens met Noord-Afrikaans uiterlijk. Dankzij mijn vriend met een lijfwacht-uiterlijk waren zij banger dan wij en we riepen vrolijk scanderend al doorlopend terug: 'zielepoten!' Niet alleen omdat wij vermoedden dat zij boter op hun hoofd hadden, (wie staat immers bij een uitgang van een homos sauna te wachten?), maar ook om nog even in te wrijven dat Brussel een tweetalige stad is, terwijl zij kennelijk het Nederlands niet machtig waren.

Nederlandse Vereniging tot Integratie van Homoseksualiteit COC

Het tijdvak 1971-1975 was een keerpunt in de Nederlandse homo/lesbische beweging. Zoals ik al schreef, werd in 1971 na zestig jaar strijd artikel 248-bis afgeschaft en wijzigde het COC zijn naam van de Nederlandse Vereniging van Homofielen C.O.C. in de Nederlandse Vereniging tot Integratie van Homoseksualiteit COC. Die naamsverandering stond voor een koerswijziging: geen schuilkamer meer, maar maatschappijverandering door het streven naar gelijkberechtiging. Zoals ik eerder schreef, werd ik als algemeen secretaris een soort onbetaalde directeur. De meeste tijd ging zitten in het draaiende houden van het hoofdkantoor en de contacten met de achterban, de politiek en de media. In die tijd was bijna alle aandacht in de media negatief en de kunst was om dat in positieve publiciteit om te zetten.

In de eigen achterban was het in die tijd gebruikelijk om van een hetero te zeggen: 'hij is normaal'. Die gewoonte heb ik vanuit het COC met succes bestreden. Het gebruik van het begrip 'normaal' lijkt onbeduidend, maar is dat niet. Het vermengt de betekenissen 'gangbaar' en 'gewenst'. Juist voor een minderheid die gelijkwaardigheid nastreeft, is het belangrijk om duidelijk te maken, dat wanneer iets niet gangbaar is het daardoor niet ongewenst of minderwaardig is. Het is gelukkig nu heel gewoon, dat het woord 'hetero' wordt gebruikt in plaats van 'normaal'. Zo bestreed en bestrijd ik ook het gebruik van het woord 'natuurlijk' als 'vanzelfsprekend' bedoeld wordt. Voor homo's en lesbo's is er niets 'tegennatuurlijks' aan om